

Ewelina Jaksz-Recmanik¹, Joanna Zalewska-Puchała²

¹Katedra Pielęgniarstwa i Ratownictwa Medycznego, Wydział Nauk o Zdrowiu, Akademia Techniczno-Humanistyczna w Bielsku-Białej

²Pracownia Teorii i Podstaw Pielęgniarstwa Instytutu Pielęgniarstwa i Położnictwa Wydziału Nauk o Zdrowiu Uniwersytetu Jagiellońskiego Collegium Medicum, Kraków

Zachowania zdrowotne uwarunkowane religijnie na przykładzie wyznawców Kościoła Adwentystów Dnia Siódmego

Health behaviours religiously conditioned on the example of the followers of the Seventh-day Adventist Church

STRESZCZENIE

Wstęp. Nowoczesna wizja opieki nad pacjentem, to zapewnianie opieki holistycznej biorącej pod uwagę nie tylko potrzeby biologiczne, psychiczne, społeczne, ale także te które wynikają z uwarunkowań kulturowych i wyznaniowych. Wyznawana religia jest czynnikiem, który wydaje się mieć silny wpływ na zachowania zdrowotne, zarówno prozdrowotne, jak i choć znacznie rzadziej na zagrażające zdrowiu.

Cel. Celem artykułu było zapoznanie czytelników i czytelniczek z zwyczajami, przekonaniami i zachowaniami dotyczącymi zdrowia wyznawców Kościoła Adwentystów Dnia Siódmego (KADS), a także uwrażliwienie na religijnie adekwatne niesienie pomocy.

Materiał i metody. W artykule wykorzystano metodę analizy dokumentów, dokonując przeglądu piśmiennictwa polskojęzycznego na temat stylu życia wyznawców KADS oraz własnych wieloletnich doświadczeniach w opiece nad Adwentystami w Domu Opieki „Samarytanin” w Bielsku-Białej.

Wyniki. W Polsce jest ich około 9600 wyznawców KADS, z czego większość mieszka w południowej Polsce. Wśród chrześcijańskich wspólnot protestanckich wyróżniają się oni w podejściu do zdrowia, promując zdrowy tryb życia w powiązaniu z określonymi prawdami wiary. Adwentyści Dnia Siódmego są grupą wyznaniową charakteryzującą się odmiennym stylem życia, niż katolicy, nie są to różnice zasadnicze. Różnice wpływające na opiekę pielęgniarską dotyczą kwestii: stosowania niektórych środków terapeutycznych, diety, praktyk religijnych wobec ciężko chorych i umierających, stosunku do antykoncepcji, aborcji, sztucznego zapłodnienia.

Problemy Pielęgniarstwa 2014; 22 (4): 533–538

Słowa kluczowe: Adwentyści Dnia Siódmego; opieka; zachowania zdrowotne

ABSTRACT

Introduction. The modern vision of patient care is the provision of holistic care that takes into the account not only the biological, psychological and social needs, but also those that arise from the cultural and religious differences. Professed religion is a factor that seems to have a strong influence on health behaviors, as well as health-promoting and those which endanger health however much less likely

Aim. The aim of this article was to familiarize readers of the customs, beliefs and behaviors related to health followers of the Seventh-day Adventist Church (KADS), as well as sensitivity to religiously adequate to help.

Material and methods. In this paper we used the method of document analysis, reviewing the literature on the Polish-language lifestyle followers KADS and their many years of experience in the care of Adventists in the Nursing Home “Samaritan” in Bielsko-Biala.

Adres do korespondencji: mgr Ewelina Jaksz-Recmanik, Katedra Pielęgniarstwa i Ratownictwa Medycznego, Wydział Nauk o Zdrowiu, Akademia Techniczno-Humanistyczna w Bielsku-Białej ul. Willowa 2, 43–309 Bielsko-Biała, tel.: 604 206 401, e-mail: erecmanik@ath.bielsko.pl

Results. In Poland there are about 9,600 followers KADS, the majority of which lives in southern Poland. Among Protestant Christian communities, they stand out in the approach to health, promoting healthy lifestyle in conjunction with certain truths of faith. Seventh-day Adventists are a group of religious characterized by a different lifestyle than Catholics, there are fundamental differences. Differences affecting nursing cover issues: the use of certain therapeutic agents; diet; religious practices to the seriously ill and dying; relation to contraception, abortion, artificial insemination.

Nursing Topics 2014; 22 (4): 533–538

Key words: Seventh-day Adventists; care; health behaviors

Wstęp

Nowy wiek to „nowe otwarcie”, nowe wyzwania, jak się wydaje autorkom globalizacja powoduje, że wyzwaniem XXI wieku dla pielęgniarstwa jest zapewnienie pacjentom opieki dostosowanej kulturowo. Nowoczesna wizja opieki nad pacjentem, to zapewnianie opieki holistycznej biorącej pod uwagę nie tylko potrzeby biologiczne, psychiczne, społeczne, ale także te które wynikają z uwarunkowań kulturowych i wyznaniowych. Nie jest to idea nowa, na rolę kultury pochodzenia pacjenta w opiece, zwracały uwagę teoretyczki i praktyczki pielęgniarstwa światowego jak np. Nightingale, Peplau, Neuman, Henderson, Watson, Leininger [za: 1], a 2001 roku w Stanach Zjednoczonych opublikowano Ogólnokrajowe Standardy w Zakresie Udzielania Świadczeń Medycznych Właściwych pod Względem Językowym i Kulturowym. Także polskie pielęgniarki na przykład Kulczyńska czy Chrzanowska zwracały uwagę na to, że pielęgnowanie powinno być zorientowane także na sferę kulturową i duchową pacjenta [2]. Niestety ze względu na warunki polityczne panujące wówczas w naszym kraju, nie było atmosfery do wprowadzenia ich w praktykę pielęgniarską. Dziś idea ta zyskuje szczególnie na znaczeniu. Polska bowiem dzięki wielu złożonym okolicznościom, wśród których główną było wejście do państw Unii Europejskiej, z monolitu kulturowego staje się państwem wielokulturowym. Stawia to przed pielęgniarstwem nowe zadania adaptacji istniejących monokulturowych procedur do różnych uwarunkowanych kulturą pochodzenia i/lub wyznaniem pacjenta interwencji opiekuńczych, zabiegowych, diagnostycznych. Wyznawana przez pacjenta religia wydaje się mieć najsilniejszy wpływ na zachowania zdrowotne [3, 4], przenikając do codziennego życia wyznawców ma także wpływ na ich sposób postępowania, myślenie, odczuwanie, na styl życia. A to właśnie styl życia w „polu zdrowia” Lalonde’a jest determinantą mającą największy wpływ na zdrowie [5]. Na zachowania opisujące styl życia składają się między innymi zachowania zdrowotne — zarówno te wspomagające zdrowie, jak i te zdrowiu zagrażające. Zachowania prozdrowotne to między innymi: racjonalna, zbilansowana dieta, życie aktywne, racjonalny wypoczynek, powstrzymywanie się od zachowań szkodliwych, radzenie sobie ze stresem, utrzymanie

czystości ciała i otoczenia. Natomiast do zachowań antyzdrowotnych zalicza się między innymi: palenie tytoniu, picie alkoholu, zażywanie narkotyków i innych substancji psychoaktywnych, niekontrolowane zachowania seksualne [6].

Wyznawana religia może wpływać zarówno na zachowania prozdrowotne, jak i choć znacznie rzadziej, na zachowania zagrażające zdrowiu. W chorobie, w cierpieniu członkowie wspólnot religijnych mogą liczyć na wsparcie ze strony współwyznawców na przykład w formie mszy w intencji chorej osoby. Wiara daje im nadzieję i siłę, mobilizuje do walki z chorobą. Ale niestety może również powodować całkowite poddanie się woli Boga i zaniechanie leczenia. Zachowania prozdrowotne uwarunkowane religią przejawiają się między innymi w religijnych obwarowaniach w zakresie seksualności, stosowanej diecie, przestrzeganiu nakazu odpoczynku (siódmy dzień tygodnia), wstrzemięźliwości od alkoholu i innych używek. Obrzędy pojednania, pokuty i przebaczenia uwalniają od nadmiernego poczucia winy, ale również uczą pokory. Modlitwa sprzyja rozładowaniu napięcia emocjonalnego i obniżeniu poziomu stresu [7], zwiększa poczucie celu, spokój wewnętrzny, co z kolei może skutkować lepszym zdrowiem psychicznym i fizycznym [za: 8]. Negatywne konsekwencje dla zdrowia wypływające z przestrzegania nakazów religii, to na przykład niestosowanie uznanych środków leczniczych czy profilaktycznych (przetaczanie krwi, badania prenatalne, szczepienia) [7].

Wyniki wielu badań dowodzą, że religijność koreluje z długością życia człowieka; zmniejszoną częstością występowania myśli samobójczych i zmniejszoną skłonnością do samobójstwa, zmniejszonym ryzykiem zapadania na choroby układu sercowo-naczyniowego, nowotwory i depresję, niższego ciśnienie tętniczego krwi, a także zmniejsza lęk psychotyczny [za: 7, za: 9].

Cel/materiał i metody

Niniejszy artykuł jest próbą wyjścia naprzeciw zapotrzebowaniu pielęgniarek i ułatwienie odnalezienia się w sytuacji, gdy na oddziale szpitalnym pojawia się pacjent innego wyznania. Celem przyświecającym autorkom było zapoznanie czytelników i czytelniczek ze stylem życia — zwyczajami, przekonaniami i zachowaniami dotyczącymi zdrowia — wyznawców Kościoła

Adwentystów Dnia Siódmego, a także uwrażliwienie na kulturowo/religijnie adekwatne niesienie pomocy. Artykuł oparty jest na wieloletnich doświadczeniach w opiece nad wyznawcami Kościoła Adwentystów Dnia Siódmego w Domu Opieki „Samarytanin” w Bielsku-Białej. W artykule wykorzystano także metodę analizy dokumentów, dokonując przeglądu piśmiennictwa polskojęzycznego na temat stylu życia wyznawców KADS.

Wyniki

Społeczeństwa świata stanowią „wielobarwną mozaikę kultur, religii i światopoglądów”. Istnieje jednak pięć głównych, najbardziej znaczących religii świata, są nimi: chrześcijaństwo, islam, hinduizm, buddyzm, judaizm [3]. Wśród chrześcijańskich wspólnot protestanckich w podejściu do zdrowia wyróżniają się Adwentyści Dnia Siódmego, którzy kładą szczególny nacisk na biblijny zapis, że „ciało jest świątynią Ducha Świętego” i z tego powodu powinno się je otaczać szacunkiem i starać się o jego czystość i zdrowie [7]. Promują oni zdrowy tryb życia w powiązaniu z określonymi prawdami wiary. Wyznawcy KADS prowadzą wśród swoich wiernych różnego rodzaju programy edukacyjne promujące zdrowy styl życia na przykład zawsze w czasie nabożeństwa prowadzona jest dla dzieci tak zwana szkołka sobotnia, w której dzieci uczone są historii biblijnych, jak również zasad postępowania (również prozdrowotnych) promowanych przez Kościół. Często po nabożeństwach organizowane są spotkania, na których oprócz wspólnego posiłku jest czas na rozmowy, wspólny śpiew, modlitwę, co daje członkom wspólnoty poczucie jedności, więzi i wsparcia w trudnych chwilach. Ponadto organizowane są nie tylko dla wyznawców, ale wszystkich zainteresowanych na przykład Szkoły Zdrowego Gotowania, jak również takie programy, jak na przykład „Start w Życie”, promujące zasady stylu życia propagowane przez Kościół. Postępowanie to jak wynika z wielu światowych badań przynosi wymierne efekty, w postaci między innymi: mniejszej umieralności z powodu choroby niedokrwiennej, mniejszej umieralności z powodu nowotworów niezwiązanych z paleniem tytoniu i alkoholem, około 10-letnim wydłużeniem życia w porównaniu z populacją ogólną [8]. Także badania prowadzone w Polsce pokazały, że dzięki przestrzeganiu prozdrowotnego stylu życia, w tym diety, występowanie czynników ryzyka chorób kardio-metabolicznych u Adwentystów Dnia Siódmego z Warszawy było mniejsze niż w populacji ogólnej [10].

Kościół Adwentystów Dnia Siódmego (KADS) jest kościołem chrześcijańskim, wywodzącym się z grona denominacji protestanckich, będących wynikiem przebudzenia adwentowego, jakie miało miejsce w pierwszej połowie XIX wieku na terenie Ameryki

Północnej [11]. Kościół Adwentystów Dnia Siódmego ma około 25 milionów wyznawców na świecie [11], w Polsce jest ich około 9600 [12], z czego większość mieszka w południowej Polsce w Diecezji Południowej. Oficjalnie przyjmuje się, że Kościół Adwentystów Dnia Siódmego w Polsce funkcjonuje od 1888 roku (choć niektóre źródła mówią, że KADS dotarł na ziemie polskie kilkanaście lat wcześniej) [13]. W swojej nauce KADS kładzie szczególny nacisk na:

- wiarę będącą Bożym darem dla człowieka;
- Pismo Święte, czyli Biblię, postrzeganą jako jedyny autorytet w sprawach wiary;
- naukę o stworzeniu świata według opisu biblijnego (odrzuca np. ewolucję);
- świętowanie chrześcijańskiej soboty jako siódmego dnia tygodnia, zgodnie z przykazaniem Bożym;
- chrzest dorosłych, pragnących połączyć swe życie z Bogiem poprzez przyjęcie Jezusa Chrystusa za swego Zbawiciela i przyjęcie Jego przebaczenia, dostępnego dzięki ofierze na Golgocie;
- oczekiwanie na powrót Jezusa jako kulminacyjne wydarzenie bliskiej już przyszłości, zgodnie z biblijnymi proroctwami [11].

Jak wcześniej wspomniano, KADS kładzie duży nacisk na zasady zachowań zdrowotnych wynikających z zapisów w Biblii. Jedną z zasad zachowań zdrowotnych, na które wyznawcy KADS szczególnie zwracają uwagę jest dieta. Pragmatyka Kościoła zaleca, aby wyznawcy stosowali dietę lacto-owo-wegetariańską zawierającą nabiał o niskiej zawartości tłuszczu, owoce, warzywa i produkty zbożowe pełnoziarniste [14]. Jednak nie oznacza to, że wszyscy wyznawcy są wegetarianami, część członków Kościoła je mięso, ale w tym zakresie istnieją zasady, których powinni przestrzegać. Zasady te swoje źródło mają w Biblii, która dla wyznawców KADS jest najważniejsza i stanowi nie tylko fundament wiary, ale i stylu życia. Adwentyści w zakresie spożywania mięsa kierują się wytycznymi jakie dał Bóg Izraelitom — „Takie zwierzęta możecie jeść spośród wszelkich zwierząt, jakie są na ziemi: każde spośród bydła, które ma rozdzielone kopyto i rozzszczepioną racicę i przeżuwa pokarm...” (tj. krowa, koza, baran), „lecz spośród przeżuwających pokarm i nie mających rozdzielonego kopyta jeść nie będziecie: wielbłąda (...), świstaka (...), zająca (...), wieprza (...). Z tego wszystkiego, co żyje w wodzie, możecie jeść: wszystko co żyje w wodzie, w morzach i w rzekach, ma płetwy i łuski (...). Wszystko zaś, co nie ma płetw i łusek w morzach i w rzekach, wszystko co się roi w wodzie, wszystkie istoty żywe, które są w wodzie, będą dla was obrzydliwością”. Ponadto w tym samym miejscu w Biblii wymienione są rodzaje ptaków (m.in. orzeł, sęp górski, orlik, sokół, struś, jastrząb), małych zwierząt (m.in. mysz, kret, salamandry, królik) i owadów (m.in. szarańcza, konik

polny), które uznaje się za nieczyste i nie nadające się do spożycia [15, rozdz. 11, wiersze 1–47]. Tak więc wyznawcy KADS nie jedzą niczego co w Biblii jest nazwane nieczystym, ale ponadto zwracają uwagę na skład produktów mlecznych (np. jogurty, serki), ponieważ często zawierają one składniki pochodzenia wieprzowego, na przykład żelatyna wieprzowa, izolat krwi wieprzowej.

Adwentyści uznając, że ciało jest świątynią Ducha Świętego, dbają o zdrowie fizyczne, psychiczne i duchowe. Zgodnie z opartą na Biblii 21 fundamentalną zasadą wiary Kościoła ważne jest dla nich, aby „dostarczając ciału odpowiedniego ruchu i odpoczynku (...) również stosować możliwie najzdrowszą dietę (...) napoje alkoholowe, tytoń, niewłaściwe stosowanie środków leczniczych i narkotyki, są szkodliwe dla naszego ciała, należy się od nich wstrzymywać” [16]. Stanowisko KADS w sprawie spożywania alkoholu oraz palenia tytoniu jest bardzo stanowcze. Zasadność tego stanowiska potwierdzają badania naukowe (liczne doniesienia o szkodliwości spożywania alkoholu m.in. na komórki mózgowe), również Światowa Organizacja Zdrowia i Narodowa Akademia Nauk w Stanach Zjednoczonych w swoich sprawozdaniach nie zalecają przyjmowania alkoholu [17]. Wprawdzie w Biblii nie ma odniesień do palenia tytoniu i zażywania narkotyków, ale także w tej kwestii stanowisko Adwentystów jest stanowcze. Uważają oni, że nie należy palić tytoniu i zażywać narkotyków. W momencie chrztu przyrzekają zachować wstrzemięźliwość od alkoholu, nie palić tytoniu, a niektórzy unikają nawet kawy i herbaty [7].

Elementem stylu życia, do którego wyznawcy KADS przywiązują szczególną uwagę jest odpoczynek. Sobota jest dla wyznawców KADS dniem odpoczynku, który Bóg zalecił człowiekowi „Pamiętaj o dniu sabatu, aby go święcić. Sześć dni będziesz pracował i wykonywał wszelką swoją pracę, ale siódmego dnia jest sabat Pana, Boga twego: Nie będziesz wykonywał żadnej pracy, ani ty ani twój syn, ani twoja córka, ani twój sługa, ani twoja służebnica, ani twoje bydło, ani obcy przybysz, który mieszka w twoich bramach ...” [18]. Ten nakaz religijny nie jest przez Adwentystów tak rygorystycznie przestrzegany jak przez wyznawców judaizmu. Adwentyści w tym dniu sami przygotowują posiłki i wykonują czynności dnia codziennego (samoobsługowe). Nie wykonują jednak żadnych prac na przykład zarobkowych, porządkowych, nie robią zakupów, unikają długich podróży. Dlatego zawsze zabiegają u pracodawcy, aby sobota była dniem wolnym od pracy. W sytuacji zawodów, w których pracę świadczy się w systemie zmianowym, całotygodniowym, na przykład pielęgniarka, lekarz (zawody w których dba się o życie i zdrowie innych — cenione bardzo wysoko przez KADS), gdy nie ma

możliwości zamiany dyżuru, czy rozpisania grafiku dyżurów tak, aby uwzględnić prośbę pracownika, świadczą oni o obowiązku pracy w formie wolontariatu, czyli będą wykonać swoje obowiązki nieodpłatnie. W sobotę Adwentyści uczestniczą w mszy świętej, spędzają ten dzień z rodzinami, przyjaciółmi, starając się oderwać od codziennych spraw, problemów, wyciszyć się, zrelaksować. Jest to dzień, w którym skupiają się na szczególnym kontakcie z Bogiem. Już dzień wcześniej przygotowują się do sabatu na przykład: sprząając, gotując obiad tak, aby móc go w sobotę tylko podgrzać. Ten jeden dzień, który jest spędzony w odmienny sposób niż pozostałe dni tygodnia daje możliwość odpoczynku, czego efektem jest większa wydajność pracy w ciągu tygodnia i wpływa pozytywnie na zdrowie psychiczne.

Prekursorką adwentyzmu jest Ellen G. White, uważana przez wyznawców za prorokinię. Adwentyści prócz nakazów Biblii biorą pod uwagę jej zalecenia. Pisała ona na temat aktywności fizycznej „ruch jest prawem naszego istnienia. Każdy narząd ma wyznaczoną pracę, od której wykonywania zależy rozwój i zdrowie organizmu. Normalne funkcjonowanie wszystkich narządów daje siłę i tężyznę, a wynikiem bezczynności jest zanik i śmierć” [za: 14]. Zalecała spacerować jako najlepszą formę ruchu. „Chód, nawet zimową porą, okaże się bardziej korzystny dla zdrowia niż wszelkie lekarstwa, jakie mogą przepisać lekarze. (...) nie ma żadnego ćwiczenia, które mogłoby zająć miejsce chodu. Dzięki niemu krążenie krwi znacznie poprawia się” [za: 14]. Dziś wyznawcy KADS nie ograniczają się tylko i wyłącznie do spacerów czy marszów, dbają o zdrowie, uprawiając różne dyscypliny sportowe, uznając, że aktywność fizyczna jest niezbędnym elementem utrzymania dobrostanu.

Wyznawcy KADS starają się odnosić się do tematu zakończenia życia w sposób odzwierciedlający ich wiarę w Boga jako stwórcę życia i Tego, który to życie podtrzymuje. Co nie oznacza, że wyznawcy są przeciwni zabiegom medycznym, czy podejmowaniu czynności ratujących życie. Popierają oni stosowanie nowoczesnej medycyny, również tej przedłużającej życie człowieka. Jednakże „możliwości medycyny powinny być używane w sposób nacechowany humanitaryzmem, odzwierciedlający Bożą łaskawość przez minimalizowanie cierpienia” [19]. W publikowanych wytycznych i oświadczeniach Generalna Konferencja KADS zajęła oficjalne stanowisko w sprawie troski o umierających (prowadzą liczne ośrodki zdrowia, szpitale, sanatoria, domy opieki), jak również eutanazji. Umieranie i śmierć są elementami życia, z którymi szczególnie personel medyczny ma często do czynienia, dlatego warto wspomnieć, że Adwentyści dokonują rozróżnienia w moralnej ocenie eutanazji biernej i czynnej. Uważają, że „pozwolenie pacjentowi

na śmierć naturalną przez zaniechanie stosowania medycznej interwencji przedłużającej tylko cierpienie i oddalającej moment śmierci różni się w moralnej ocenie od działań, których głównym celem jest bezpośrednie odebranie życia” [19], traktując to jako pomoc w popełnieniu samobójstwa. Kościół sprzeciwia się celowemu odbieraniu życia, podkreśla jednak konieczność zastanowienia się nad stosowaniem wszelkich działań medycznych odsuwających moment śmierci. Jednocześnie przykładają wszelkich starań, aby ulżyć w cierpieniu osobie umierającej, zaspokoić wszelkie potrzeby, być przy niej w tych ostatnich chwilach życia.

Kościół Adwentystów Dnia Siódmego nie zajmuje oficjalnego stanowiska w sprawie sztucznego zapłodnienia, pozostawiając tym samym decyzję sumieniu człowieka. Kościół uznaje, że w niektóre sfery życia wyznawców nie powinien się angażować czy ingerować. Podobnie jest w kwestii antykoncepcji. Kościół jednoznacznie ani nie popiera, ani nie potępia antykoncepcji. W swoim oficjalnym oświadczeniu podaje jedynie oparte na zasadach biblijnych, wskazówki mające na celu ułatwienie decyzji o zastosowaniu środków kontroli płodności. Decyzję o wyborze i stosowaniu środków antykoncepcyjnych małżonkowie powinni podejmować wspólnie po dogłębnym przemyśleniu ich wpływu na zdrowie emocjonalne i fizyczne [20].

Kościół Adwentystów Dnia Siódmego nie dopuszcza i nie usprawiedliwia aborcji wykonywanych na tak zwane „życzenie”, których celem jest kontrola urodzin, selekcja płciowa czy wygoda. Natomiast, gdy w grę wchodzi życie lub zdrowie kobiety, jak również poważne obciążenie dziedziczne płodu, ciąża w wyniku gwałtu czy kazirodztwa decyzję o przerwaniu ciąży Kościół pozostawia sumieniu kobiety [20].

Do zachowań ryzykownych zalicza się niekontrolowane zachowania seksualne, czyli stosunki przedmałżeńskie, stosunki homoseksualne. Wyznawcy KADS, opierając się na biblijnym zapisie „Dlatego opuści mąż ojca swego i matkę swoją i złączy się z żoną swoją, i staną się jednym ciałem”, uważają, że Bóg seks zarezerwował dla małżeństw. Dlatego też, stosunki przedmałżeńskie, a także związki homoseksualne traktowane, są jako łamanie Bożych zasad, czyli grzech [21, rozdz. 2 wiersz 24, 22, rozdz. 1, wiersze 24–27, 23, rozdz. 6 wiersze 9–11].

Podsumowanie

Obejmując opieką wyznawców KADS należy pamiętać, że:

— zasady opieki dotyczące higieny osobistej nie różnią się od praktykowanych przez wyznawców innych kościołów chrześcijańskich, również w zakresie badań diagnostycznych czy działań terapeutycznych nie ma odmiennych zasad postępowania;

- w zakresie stosowania środków farmaceutycznych — należy zwrócić uwagę na skład leków czy na przykład w składzie leku występuje żelatyna wieprzowa, alkohol. Jeśli tak, to wówczas lek należy zastąpić innym (po konsultacji). Jeśli nie ma możliwości zamiany leku, należy poinformować o tym pacjenta i pozostawić mu decyzję. W celu ratowania życia lub zdrowia, Kościół decyzję o stosowanym leczeniu pozostawia woli chorego;
- w zakresie diety — jedyne zasady jakimi kierują się wyznawcy KADS dotyczą rodzaju spożywanego pokarmu — najczęściej jest to dieta wegetariańska, jeśli pacjent spożywa mięso najbezpieczniej jest włączyć do diety drób (patrz wyżej). Jeżeli w posiłku znajdują się jogurt lub przetworzone serki, powinny one być podawane w oryginalnych opakowaniach (aby chory mógł zapoznać się z ich składem). W kwestii użytkowania szpitalnych naczyń wyznawcy nie kierują się określonymi czy odmiennymi zasadami;
- w zakresie toalety pośmiertnej nie istnieją żadne podyktowane zasadami religijnymi nakazy, postępowanie z ciałem zmarłego powinno być dostosowane do procedur obowiązujących w szpitalu. Natomiast wyznawcy KADS nie praktykują tak zwanego ostatniego namaszczenia, ale powołując się na Księgę św. Jakuba [24], praktykują modlitwę za chorych z namaszczeniem oliwą, ponieważ wierzą, że Bóg ma moc uzdrawiania. Obrzęd ten jest praktykowany nie tylko wobec osób umierających, ale również wobec chorych i wcale nie musi być on ostatnim udzielanym wyznawcy;
- wszystkie działania stosowane wobec kobiety rodzącej i opieki nad noworodkiem nie powinny różnić się od tych stosowanych wobec wyznawców kościoła katolickiego. Nie jest natomiast praktykowany chrzest dzieci ciężko chorych i umierających (jak w przypadku wyznawców katolicyzmu);
- dniem świętym dla wyznawców KADS jest sobota i to w tym dniu będą oni licznie odwiedzani przez rodzinę i znajomych, jest to dla nich dzień modlitwy i zadumy.

Wyznawcy Kościoła Adwentystów Dnia Siódmego są grupą wyznaniową charakteryzującą się odmiennym stylem życia, niż katolicy, nie są to różnice zasadnicze, jednakże mogą powodować utrudnienia w pracy pielęgniarki. Mamy nadzieję, że niniejsze opracowanie wskazujące na zależności pomiędzy religijnością a zdrowiem oraz dostarczające wiedzy o normach postępowania i potrzebach religijnych wyznawców KADS, ułatwi pielęgniarkom zrozumienie i zaakceptowanie ich decyzji dotyczących terapii oraz przyczyni się do poprawy opieki nad tą grupą chorych.

Piśmiennictwo

1. Majda A., Zalewska-Puchała J. Teoria transkulturowej opieki pielęgniarskiej. W: Majda A., Zalewska-Puchała J., Ogórek-Tęcza B. (red.). Pielęgniarstwo transkulturowe. Wydawnictwo Lekarskie PZWL, Warszawa 2010: 13–26.
2. Zahradniczek K., Marć M., Górajek-Jóźwik J. Wkład polskich pielęgniarek w rozwój teorii – wybór treści. W: Górajek-Jóźwik J. (red.). Filozofia i teorie pielęgniarstwa. Czelej, Lublin 2007: 241–270.
3. Różańska A. Religijność i tożsamość religijna w badaniach międzykulturowych i praktyce edukacyjnej. W: Lewowicki T., Różańska A., Klajmon-Lech U. (red.). Religia i edukacja międzykulturowa. Wyd. Adam Marszałek, Toruń 2012: 59–75.
4. Olbrycht K. Czy religijność może być przestrzenią sprzyjającą edukacji międzykulturowej? W: Lewowicki T., Różańska A., Klajmon-Lech U. (red.). Religia i edukacja międzykulturowa. Wyd. Adam Marszałek, Toruń 2012: 37–46.
5. Woynarowska B. Czynniki warunkujące zdrowie i dbałość o zdrowie. W: Woynarowska B. Edukacja zdrowotna. PWN, Warszawa 2007: 24–25.
6. Dolińska-Zygmunt G. Behawioralne wyznaczniki zdrowia. W: Dolińska-Zygmunt G. (red.). Elementy psychologii zdrowia. Wyd. Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 1996: 41–68.
7. Pawlikowski J., Marczewski K. Religia a zdrowie — czy religia może sprzyjać trosce o zdrowie? Część 1 — wartość zdrowia w wielkich religiach świata. *Kardiol. Dypl.*, 2008; 7 (10): 96–103.
8. Zagożdżon P. Związek między religią a zdrowiem w badaniach epidemiologicznych. *Pol. Merk. Lek.* 2012; 191: 349–353.
9. Pawlikowski J., Sak J., Marczewski K. Religia a zdrowie — czy religia może sprzyjać trosce o zdrowie? Część 2 — religijność a zdrowie. *Kardiol. Dypl.*, 2009; 8 (1): 87–94.
10. Słociak E., Bartnikowska E. Występowanie wybranych czynników ryzyka chorób kardiometabolicznych u Adwentystów Dnia Siódmego z Warszawy. *Bromat. Chem. Toksykol.* 2008; 3: 699–704.
11. Kim jesteśmy. <http://www.adwent.pl/o-kosciele>; data dostępu: 26.07.2014.
12. Gudaszewski G., Chmielewski M. (red.). Wyznania religijne Stowarzyszenia narodowościowe i etniczne w Polsce 2006–2008, Wyd. ZWS, Warszawa 2010: 61.
13. Historia. <http://www.adwent.pl/o-kosciele>; data dostępu: 23.07.2014.
14. Nieman D.C. Adwentystyczny styl zdrowego życia. Wyd. „Znaki Czasu”, Warszawa 2001: 48–49.
15. Trzecia Księga Mojżeszowa. Biblia Polska. Wyd. Towarzystwo Biblijne w Polsce, Warszawa 2007.
16. Używk i narkotyki. <http://www.adwent.pl/o-kosciele/oswiadczenia-i-zalecenia>; data dostępu: 26.02.2014.
17. Diet, Nutrition and the Prevention of Chronic Disease, Report of a Joint WHO/FAO Expert Consultation, Genewa 2002.
18. Biblia Polska, Wyd. Towarzystwo Biblijne w Polsce, Warszawa 2007.
19. Oświadczenia i zalecenia <http://www.adwent.pl/o-kosciele>; data dostępu: 23.07.2014.
20. Oświadczenia, zalecenia i inne dokumenty Generalnej Konferencji Kościoła Adwentystów Dnia Siódmego. Wyd. Znaki Czasu, Warszawa 2013.
21. Księga Rodzaju. Biblia Polska. Wyd. Towarzystwo Biblijne w Polsce, Warszawa 2007.
22. List do Rzymian. Biblia Polska. Wyd. Towarzystwo Biblijne w Polsce, Warszawa 2007.
23. I List do Koryntian. Biblia Polska. Wyd. Towarzystwo Biblijne w Polsce, Warszawa 2007.
24. Księga św. Jakuba. Biblia Polska. Wyd. Towarzystwo Biblijne w Polsce, Warszawa 2007.